

ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СИСТЕМ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА МЕДИЧНОЇ ПРАКТИКИ: ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

FORMS OF PROFESSIONAL INTERACTION OF THE SYSTEM OF HIGHER MEDICAL EDUCATION AND THE SYSTEM OF MEDICAL PRACTICE: PUBLIC ADMINISTRATION ASPECT

У статті розглянуто основні форми професійної взаємодії системи вищої медичної освіти та системи практичної медицини в контексті державного управління охороною здоров'я України, надана їх характеристика та класифікація, підкреслено важливе значення розвитку таких форм взаємодії для результативності та ефективності державної політики України в сфері охорони здоров'я.

В Україні, як і в багатьох інших державах, процес підготовки висококваліфікованих лікарських кадрів є не можливим без тісної взаємодії закладів вищої медичної освіти із закладами охорони здоров'я.

Справа у тому, що вища медична освіта має свої специфічні риси, що не є характерними для інших спеціальностей вищої освіти, як то юридична, педагогічна, технічна тощо. Зазвичай співпраця закладів вищої освіти з профільними установами, підприємствами та організаціями обмежується організацією та проведенням практики студентів, що займає невелику частину освітнього процесу. У той же час, організація вищої медичної освіти передбачає наявність клінічних кафедр, науково-педагогічні працівники яких здійснюють навчальну, наукову та лікувальну роботу. Причому, лікувально-діагностична робота здійснюється науково-педагогічними працівниками як невід'ємна, невіддільна складова освітнього процесу. Адже на практиці лікарі-педагоги навчають студентів проводити огляди пацієнтів, пальпації, вимірювати кров'яний тиск та проводити інші медичні маніпуляції. Окрім того, науково-педагогічні працівники разом з освітньою роботою здійснюють наукову діяльність, у тому числі готують дисертації на здобуття наукових ступенів, апробують нові методи лікування певних хвороб та удосконалюють уже відомі методи, здійснюють клінічні випробування лікарських засобів.

Таким чином, клінічна кафедра, що є структурним підрозділом закладу вищої медичної освіти, знаходиться на території закладу охорони здоров'я та здійснює навчальну, наукову, а також лікувально-діагностичну діяльність, є основою для взаємодії між закладом вищої медичної освіти та закладом охорони здоров'я. А на цій основі реалізуються різні форми співпраці між закладами вищої медичної освіти та закладами охорони здоров'я.

Ключові слова: клінічна кафедра, інтернатура, університетська клініка, клінічна

база, безперервний професійний розвиток, резидентура.

The article considers the main forms of professional interaction between the system of higher medical education and the system of medical practice in the context of public health management of Ukraine, provides their characteristics and classification, emphasizes the importance of such forms of interaction for effectiveness and efficiency state policy of Ukraine in the field of health care.

In Ukraine, as in many other countries, the process of training highly qualified medical personnel is not possible without the close cooperation of higher medical education institutions with health care institutions.

The fact is that higher medical education has its own specific features that are not characteristic of other specialties of higher education, such as legal, pedagogical, technical, etc. Usually, the cooperation of higher education institutions with specialized institutions, enterprises and organizations is limited to the organization and conduct of student internships, which occupies a small part of the educational process. At the same time, the organization of higher medical education provides for the presence of clinical departments, scientific and pedagogical staff of which carry out educational, scientific and medical work. Moreover, medical and diagnostic work is carried out by research and teaching staff as an integral, integral part of the educational process. After all, in practice, teachers teach students to examine patients, palpation, measure blood pressure and perform other medical procedures. In addition, scientific and pedagogical workers together with educational work carry out scientific activities, including preparing dissertations for scientific degrees, testing new methods of treatment of certain diseases and improving already known methods, conducting clinical trials of drugs.

Thus, the clinical department, which is a structural subdivision of the institution of higher medical education, is located on the territory of the institution of health care and carries out educational, scientific, as well as medical and diagnostic activities, is the basis for interaction between the institution of higher medical education and health care institution. And on this basis, various forms of cooperation between higher medical education institutions and health care institutions are implemented.

Key words: clinical department, internship, university clinic, clinical base, continuous professional development, medical residency.

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32843/rma2663-5240-2020.19.276>

Лисак В.В.

заступник голови районної адміністрації Запорізької міської ради по Вознесенівському району

Постановка проблеми. Варто зазначити, що на цей час українське законодавство не містить нормативного визначення клінічної кафедри, натомість у Законі України «Про вищу освіту» [1] є визначення кафедри. Хоча саме клінічні кафедри грають провідну роль

у підготовці лікарів-спеціалістів різного профілю для практичної медицини, адже саме клінічні кафедри спеціалізуються на лікувальній діяльності певного профілю (терапевтичного, хірургічного, офтальмологічного, фтизіатричного, педіатричного та багатьох інших), саме

на клінічних кафедрах працюють науково-педагогічні працівники, які фактично є лікуючими лікарями з відповідними лікарськими категоріями. Саме такі науково-педагогічні працівники одночасно здійснюють лікувальну роботу, наукову роботу та обов'язково навчальну роботу. Дані види роботи здійснюються саме на базі закладів охорони здоров'я. Таким чином, підготовка висококваліфікованих медичних кадрів саме на клінічних кафедрах з урахуванням специфіки їх діяльності здійснюється доволі зручно та логічно з організаційно-управлінської точки зору. Адже підготовка лікарських кадрів безпосередньо у закладах охорони здоров'я практикуючими лікарями є неможливою, оскільки лікарі мають зовсім інші посадові обов'язки, а заклади охорони здоров'я не мають ліцензію на підготовку фахівців у сфері охорони здоров'я. Якщо ж здійснювати підготовку висококваліфікованих медичних кадрів без практичної складової, без роботи біля ліжка пацієнта, то якість підготовки різко впаде, і випускники закладів вищої медичної освіти не будуть володіти навіть елементарними практичними компетентностями, не будуть здатні якісно лікувати людей. Тому гідної альтернативи клінічним кафедрам в аспекті підготовки високоякісних медичних кадрів, на наш погляд, досі немає. Навіть сучасні високотехнологічні симуляційні центри не в змозі повноцінно замінити реальних пацієнтів. До того ж, придбання таких центрів потребує значних фінансових ресурсів, які, на жаль, відсутні у вітчизняній галузі вищої медичної освіти. Хоча, звичайно, така схема роботи клінічних кафедр, м'яко кажучи, не зовсім вписується у вітчизняну правову доктрину, адже, по суті науково-педагогічні працівники клінічних кафедр не є ані працівниками закладів охорони здоров'я, ані перебувають у підрядних відносинах із закладами охорони здоров'я, а також не мають індивідуальної ліцензії на медичну практику, але при цьому всьому практично її здійснюють. На це ж можемо вказати, що сфера охорони здоров'я є дуже важливою та специфічною сферою соціального буття людини, адже по суті відповідає за збереження та покращення здоров'я, а також врятування життя людей. А тому для охорони здоров'я не слід застосовувати звичні господарсько-правові шаблони та штампи, бо вказані відносини потребують особливого способу їх правового урегулювання та державного управління ними. Тим паче, що вищевказаний алгоритм діяльності клінічних кафедр сформувався історично протягом принаймні, останнього століття та має славні традиції високоякісної підготовки медичних працівників найвищого рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різними аспектами державного управління у сфері охорони здоров'я займалися такі відомі учені, як: М. Білинська, Д. Карамишев, Є. Кульгінський, Я. Радиш, Н. Рингач, І. Хожило та інші.

В різних наукових джерелах можна знайти свідчення важливості взаємодії вищої медичної освіти та медичної практики.

Так, Є. Кульгінський одним із пріоритетних шляхів реформування сфери охорони здоров'я в Україні зазначає удосконалення кадрової політики в сфері охорони здоров'я [2, с. 91].

Н. М. Кінаш вказує, що однією з основних складових професійної підготовки сучасного лікаря повинен стати навчальний процес, орієнтований на пацієнта. Навчання, орієнтоване на пацієнта, – це не лише практична освіта під час безпосередньої взаємодії з хворими, це формування пацієнтоорієнтованої позиції, яка визначає подальшу професійну діяльність у галузі медицини [3, с. 79].

Однак, тема нашого дослідження ще не була ґрунтовно розроблена вітчизняними науковцями, що і спричинило поштовх до створення даної наукової праці.

Мета статті. Проаналізувати механізми державного управління, що забезпечують взаємодію вищої медичної освіти з медичною практикою, описати систему такої взаємодії, класифікувати її, окреслити проблеми державної політики в цих питаннях та окреслити шляхи їх вирішення.

Методи дослідження: пошуку інформації, структурно-функціональний, системно-аналітичний та порівняльно-правовий методи.

Виклад основного матеріалу. В контексті розгляду клінічних кафедр також варто зазначити, що управлінсько-правовий супровід їх діяльності здійснюється на підставі договорів про спільну діяльність між закладами вищої (післядипломної) медичної освіти та закладами охорони здоров'я. Типової або примірної форми такого договору, затвердженої нормативно-правовим актом, на теперішній час також не існує.

Однією із форм взаємодії закладів вищої медичної освіти із закладами охорони здоров'я є інтернатура – первинна спеціалізація лікарів. Інтернатура є також однією з характерних особливостей вищої медичної освіти, оскільки закінчивши медичний університет за спеціальністю «Медицина» та отримавши ступінь магістра, випускник закладу вищої медичної освіти не має права працювати лікарем. Адже випускник повинен спочатку успішно пройти очно-заочне навчання в інтернатурі, а вже потім буде мати право займати посаду лікаря у закладі

охорони здоров'я або займатися господарською діяльністю з медичної практики відповідно до чинного законодавства.

Детальне правове регулювання інтернатури в Україні здійснюється затвердженням наказом Міністерства охорони здоров'я України № 291 від 19.09.1996 р. Положенням про спеціалізацію (інтернатуру) випускників вищих медичних і фармацевтичних закладів освіти III–IV рівнів акредитації медичних факультетів університетів, що є морально застарілим через кардинальні зміни у державному управлінні, правовій системі та вітчизняній економіці [4].

Освітній процес в інтернатурі складається з очної частини на кафедрах закладів вищої медичної освіти та заочної частини – стажуванні у закладах охорони здоров'я.

У закладі охорони здоров'я лікарі-інтерни вдосконалюють набуті в процесі навчання медичні знання та отримують практичні навички лікувально-діагностичної діяльності, в тому числі:

- залучаються до систематичної активної участі в діагностичній, лікувальній (санітарно-профілактичній, протиепідемічній) роботі, виконання всіх видів діяльності, передбачених вимогами кваліфікаційної характеристики та індивідуальними навчальними планами підготовки лікарів-інтернів;

- беруть участь у планових й тематичних клінічних обходах, аналізі історій хвороб і інших облікових та звітних документах, співбесідах, семінарах, практичних заняттях для здобуття практичних навичок, передбачених індивідуальним навчальним планом, здійснюють оформлення службової документації;

- беруть участь у проведенні клінічних та патологоанатомічних конференціях;

- набувають компетентності щодо професійної соціалізації, вивчають принципи медичної етики і деонтології [4].

Статус лікаря-інтерна закріплено в Законі України «Про вищу освіту». Відповідно до ч. 3 ст. 61 Закону України «Про вищу освіту», лікар (провізор)-інтерн – особа, яка має ступінь магістра медичного або фармацевтичного спрямування, виконує програму підготовки в інтернатурі за відповідною спеціальністю під керівництвом лікаря закладу охорони здоров'я та закріпленого за ним викладача кафедри закладу вищої освіти, що здійснює підготовку лікарів (провізорів)-інтернів, та бере участь у наданні всіх видів медичної допомоги, передбачених вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики [1].

Цікаво, що у Законі України «Про вищу освіту» також дано визначення лікаря-резидента, за яким лікар-резидент – особа, яка

має ступінь магістра медичного спрямування, навчається виключно на відповідних клінічних кафедрах або базах резидентури з метою отримання кваліфікації лікаря певної спеціальності відповідно до переліку спеціальностей резидентури. Однак, положення про резидентуру досі поки що не прийнято, спеціальності резидентури не визначені, кваліфікаційні характеристики лікарів-резидентів відсутні, а як наслідок, підготовка лікарів-резидентів на цей час не здійснюється [1].

Демонстрацією дуже цікавого зв'язку між медичною освітою, наукою та практикою є університетські клініки. Так, частиною 8 ст. 33 Закону України «Про вищу освіту» встановлено, що заклад вищої освіти, що готує фахівців у сфері охорони здоров'я або здійснює їх післядипломну освіту, та академія, інститут післядипломної освіти, що здійснюють післядипломну освіту, спільно з центральними органами виконавчої влади, Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук, органами місцевого самоврядування можуть утворювати на базі наукових установ, закладів охорони здоров'я, у тому числі тих, що належать територіальним громадам або передані їм, клінічні бази закладів освіти у сфері охорони здоров'я, університетські клініки та лікарні. Порядок утворення і функціонування клінічних баз закладів освіти у сфері охорони здоров'я, університетських клінік та університетських лікарень визначається нормативно-правовими актами центрального органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я [1]. Цією ж статтею вищеведеного закону регламентовано, що клінічні бази закладів медичної освіти, університетські клініки та лікарні можуть бути структурними підрозділами закладів вищої освіти.

Якщо говорити про клінічні бази закладів медичної освіти та університетські лікарні, то законодавством не надано їх дефініцій, а підзаконними нормативно-правовими актами не регламентовано порядок їх утворення та функціонування. Так само законодавством не зазначено, яким чином університетські клініки чи лікарні можуть бути утворені на базі комунальних закладів охорони здоров'я, адже це є неможливим згідно Господарського кодексу України, в тому числі через різні форми власності закладів охорони здоров'я та закладів медичної освіти.

Аспект діяльності університетських клінік все ж має підзаконне нормативно-правове регулювання наказом Міністерства охорони здоров'я України від 06.07.2015 р. № 408 «Про затвердження Типового положення про університетську клініку вищого навчального закладу

(закладу післядипломної освіти)» [5]. Даним наказом закріплюється статус університетської клініки як закладу охорони здоров'я, який є лікувально-навчально-науковим структурним підрозділом вищого навчального закладу (закладу післядипломної освіти).

Серед основних завдань і напрямів діяльності університетської клініки зазначено:

1) організація і надання медичної допомоги населенню;

2) розробка, апробація і впровадження медичних технологій, клінічних рекомендацій, стандартів (клінічних протоколів) надання медичної допомоги населенню та забезпечення умов для оволодіння студентами та медичними працівниками практичними навичками;

3) проведення медичної експертизи з тимчасової втрати працездатності громадян у встановленому законодавством порядку та у разі необхідності направлення їх на медико-соціальну експертизу;

4) підвищення якості освіти і виховання студентів, науково-педагогічних та медичних працівників за стандартами медичної освіти, забезпечення їх практичної підготовки;

5) запровадження гнучких освітніх програм, дистанційного навчання, максимальне використання в лікувально-діагностичному, навчальному процесах сучасних інформаційних технологій;

6) забезпечення умов для клінічної підготовки студентів, науково-педагогічних та медичних працівників у межах відповідних освітніх програм; удосконалення і реалізація програм навчання в інтернатурі, магістратурі, клінічній ординатурі, резидентурі; участь у розробці і реалізації програм підвищення кваліфікації медичних працівників;

7) участь у підготовці науково-педагогічних працівників в аспірантурі, докторантурі та підвищення їх кваліфікації;

8) здійснення наукової та науково-технічної діяльності з орієнтацією на пріоритетні напрями наукових досліджень шляхом спрямування фундаментальних і прикладних наукових досліджень на створення і впровадження конкурентоспроможних медичних технологій, розвиток міждисциплінарних наукових напрямів;

9) проведення аналітичної і дослідницької роботи для удосконалення освітнього процесу підготовки працівників у галузі медицини відповідно до сучасних тенденцій розвитку світової медичної науки, органічного поєднання освіти, науки та медичної практики;

10) забезпечення проведення розробок, експертних оцінок, апробацій та впроваджень нових медичних технологій, матеріалів, лікар-

ських засобів, у тому числі на договірних засадах;

11) організація і участь у проведенні наукових форумів: конгресів, з'їздів, науково-практичних конференцій тощо;

12) виховання медичних працівників на засадах загальнолюдських цінностей, професійної етики, морально-етичної і правової культури (колегіальність, коректність, обов'язковість, гуманність, дотримання лікарської таємниці тощо);

13) організація і проведення заходів щодо санітарно-гігієнічного виховання населення та формування здорового способу життя;

14) проведення статистичного обліку та звітності із застосуванням сучасних інформаційних технологій [5].

Працівники кафедр, докторанти, аспіранти, клінічні ординатори беруть участь у проведенні лікувально-діагностичного процесу, здійснюють обходи, консультації хворих, організують консиліуми, визначають та коригують плани і тактику подальшого обстеження і лікування хворих, спільно з іншими працівниками є відповідальними за якість лікувально-діагностичного процесу, організують клінічні, патолого-анатомічні та науково-практичні конференції.

Штатні посади лікарів Університетської клініки можуть обіймати науково-педагогічні працівники ВНЗ та лікарі вищої кваліфікаційної категорії.

В університетських клініках, як правило, також розміщуються кафедри медичних університетів для забезпечення практичної складової освітнього та наукового процесів.

Організація проходження виробничої практики студентів у медичному закладі медичних і фармацевтичних закладів вищої освіти регламентується [6] Положенням про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затвердженим наказом Міністерства освіти України від 08.04.1993 № 93 [7], та Інструкцією про виробничу практику студентів медичного, лікувального, педіатричного, медикопрофілактичного, стоматологічного і фармацевтичного факультетів медичних і фармацевтичного вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я України від 03.10.1995 № 179 [8].

У вказаній Інструкції, зокрема, зазначено, що практика студентів навчальних закладів проводиться на базах організацій, підприємств, закладів, які відповідають вимогам програм з практики. Навчальний заклад укладає договір з організаціями підприємствами, закладами терміном до 5 років [8].

Ще однією з форм взаємодії вищої медичної освіти з практичною медициною є питання безперервного професійного розвитку, до якого, крім інтернатури, входять інші види післядипломної освіти медичних кадрів, такі як спеціалізація, тематичні удосконалення, перекваліфікаційні цикли, семінари, тренінги та інші різновиди професійного удосконалення.

Так, згідно з пунктом 1 розділу V Порядку проведення атестації лікарів, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 22.02.2019 р. № 446, атестаційна комісія нараховує бали за проходження безперервного професійного розвитку на основі даних особистого освітнього портфолію лікаря та оригіналів документів, що підтверджують ці дані [9]. Як правило, освітні заходи для лікарів проводять факультети післядипломної освіти закладів вищої післядипломної освіти та заклади післядипломної медичної освіти. Тому заклади охорони здоров'я, фізичні особи підприємці, що провадять господарську діяльність з медичної практики та окремі медичні працівники мають співпрацювати із закладами вищої медичної освіти та закладами післядипломної медичної освіти в напрямі безперервного професійного розвитку лікарів.

Взаємодія вищої медичної освіти з медичною практикою також є можливою в питаннях клінічних випробувань лікарських засобів, хоча така взаємодія частіше за все здійснюється в межах діяльності клінічної кафедри. Однак взаємодія з питань клінічних випробувань лікарських засобів може здійснюватись на основі окремого договору. Така можливість впливає із принципів свободи договору та відповідно до п. 5. 1 Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань, що затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23.09.2009 р. № 690, де вказано, що у разі, якщо відповідальний дослідник/дослідник є працівником кафедри вищого медичного навчального закладу, необхідна наявність договору про співпрацю між вищим медичним навчальним закладом та лікарсько-профілактичним закладом [10].

Окрім того, можуть бути і інші форми професійної договірної взаємодії між вищою медичною освітою та медичною практикою. До прикладу взаємодія з питань надання в оренду майна, проведення доклінічних досліджень лікарських засобів, залучення викладачів закла-

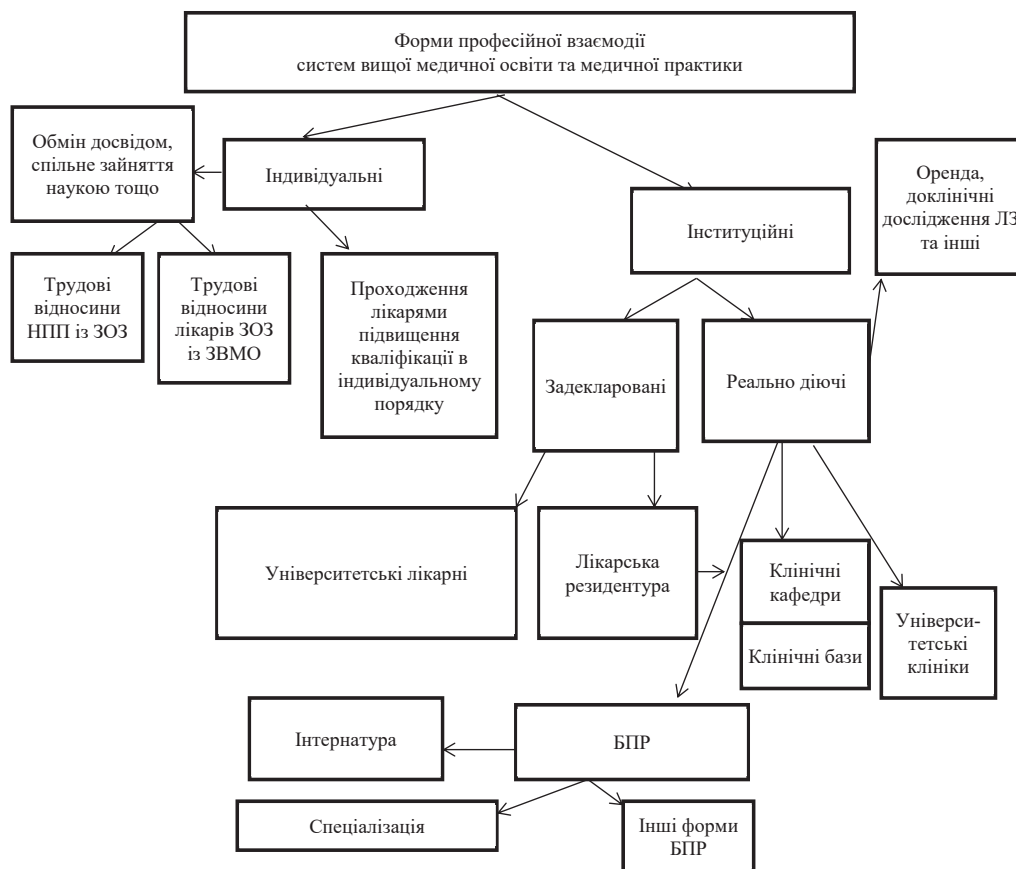

Рис. 1

дів вищої медичної освіти до медичної практики, залучення лікарів до викладацької діяльності у закладах вищої медичної освіти.

Схематично форми професійної взаємодії вищої медичної освіти та медичної практики можна відобразити наступним чином (рис. 1).

Висновки. Можемо констатувати, що вища медична освіта має більш високий інтеграційний рівень взаємодії із медичною практикою у порівнянні до практико-орієнтованих інтеграційних тенденцій в інших галузях вищої освіти. Зокрема, в усіх закладах вищої медичної освіти діють спеціальні підрозділи, що відповідають за лікувально-діагностичну роботу.

Взаємодія вищої медичної освіти здійснюється на індивідуальному та інституційному рівні. На індивідуальному рівні відбувається взаємодія професіоналів в сфері вищої медичної освіти та медицини між собою та відповідними інститутами, на інституційному – взаємодія закладів вищої медичної освіти та закладів охорони здоров'я.

За підставою виникнення можна також виділити договірну та структурно-функціональну форму взаємодії. Типовим прикладом структурно-функціональної форми взаємодії є університетська клініка, що є структурним підрозділом закладу вищої (післядипломної) медичної освіти.

Ефективність взаємодії вищої медичної освіти має вагомe значення для держави та суспільства в цілому, знаною мірою визначає соціально-економічні показники діяльності держави, безпосередньо впливає на рівень розвитку охорони здоров'я. Подальше удосконалення та розвиток різноманітних форм взаємодії вищої медичної освіти та медичної практики є одним із найважливіших напрямів державної політики в сфері охорони здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

2. Кульгінський Є. Пріоритетні напрями державної політики збереження громадського здоров'я в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Випуск 3 (30). С. 84-91.

3. Кінаш Н. М. Напрямки реорганізації вищої медичної освіти в Україні. *Архів клінічної медицини*. 2015. № 2 (21). С. 77-80.

4. Про затвердження Положення про спеціалізацію (інтернатуру) випускників вищих медичних і фармацевтичних закладів освіти III–IV рівня акредитації медичних факультетів університетів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.09.1996 р. № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0696-96#Text>.

5. Про затвердження Типового положення про університетську клініку вищого навчального закладу (закладу післядипломної освіти) : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 06.07.2015 р. № 408. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1104-15#Text>.

6. Практика студентів у медичних закладах: організаційні питання. URL: <https://www.medsprava.com.ua/article/629-qqq-15-m9-18-09-2015--praktika-studentv-u-medichnih-zakladah-organizatsyn-pitannya>.

7. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України : Наказ Міністерства освіти України від 08.04.1993 р. № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text>.

8. Про затвердження Інструкції про виробничу практику студентів медичного, лікувального, педіатричного, медико-профілактичного, стоматологічного і фармацевтичного факультетів медичних і фармацевтичного вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 03.10.1995 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0446-95#Text>.

9. Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 22.02.2019 р. № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0293-19#Text>.

10. Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і Типового положення про комісії з питань етики : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.09.2009 № 690. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09#Text>.